

EVENIMENT ACADEMIC SAU INTERES POLITIC? PARTICIPAREA
GERMANĂ LA LUCRĂRILE CONGRESULUI INTERNAȚIONAL
DE SOCIOLOGIE DE LA BUCUREȘTI DIN 1939*

IRINA NASTASĂ-MATEI**

ABSTRACT

ACADEMIC EVENT OR POLITICAL INTEREST?
THE GERMAN CONTRIBUTIONS TO THE PROCEEDINGS OF THE
INTERNATIONAL CONGRESS OF SOCIOLOGY (BUCHAREST, 1939)

Between August 29 and September 2, 1939 the XIVth International Congress of Sociology, organized by Dimitrie Gusti, should have taken place in Bucharest. However, because of the international context – the outbreak of World War II –, the conference never took place, its proceedings were published.

Our study aims to contribute to a better understanding of Nazi Germany's sociology and its relationship with the Romanian sociological milieu by researching the profiles of the Third Reich's academics and their contributions to this congress. On one hand, we focus on the work and careers of the German sociologists who were invited and accepted (or were allowed) to participate to the congress, on their position within the German sociology, but also within the Nazi institutional system. On the other hand, we do a content analysis of the articles sent to Bucharest by these German sociologists. Thus, we try to establish the extent to which their articles contain academic information

* Cercetarea pentru această lucrare a fost finanțată de către Consiliul Național al Cercetării Științifice (CNCS), Proiect PN-II-ID-PCE-2011-3-0841, contract nr. 220/31.10.2011, cu titlul *Crossing Borders: Insights into the Cultural and Intellectual History of Transylvania (1848–1948)/ Dincolo de frontiere: aspecte ale istoriei culturale și intelectuale a Transilvaniei (1848–1948)*. O variantă mai restrânsă a acestui text este în curs de apariție: Irina Nastasă-Matei, „Sociologia între știință și politică în timpul celui de-al Treilea Reich. Contribuțiile germane pentru Congresul Internațional de Sociologie de la București (1939)”, în Irina Nastasă-Matei, Zoltán Rostás (coord.), *Alma Mater în derivă. Aspecte alternative ale vieții universitare interbelice*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană/București, Editura Eikon, 2016.

** Facultatea de Științe Politice a Universității din București; e-mail: irina_nastasa@yahoo.com.

„*Revista română de sociologie*”, serie nouă, anul XXVII, nr. 5–6, p. 469–484, București, 2016

Creative Commons License
Attribution-NoDerivs CC BY-ND

and considerations, results of solid research, or they rather tend to address more political or ideological subjects.

Keywords: German sociology, Nazi ideology, Third Reich, Dimitrie Gusti, the XIVth International Congress of Sociology.

În 1939, între 29 august și 2 septembrie, ar fi trebuit să aibă loc la București, sub patronajul lui Dimitrie Gusti, cel de-al XIV-lea Congres Internațional de Sociologie. Evenimentul urma să fie unul deosebit de important pentru sociologia din România, așezând țara noastră pe o hartă a evenimentelor academice internaționale prestigioase. Deși contextul internațional – izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial – a împiedicat în cele din urmă desfășurarea congresului¹, ni s-au păstrat contribuțiile celor care urmau să participe – majoritatea, sociologi renumiți din Franța, Germania, Statele Unite ale Americii, Italia, Marea Britanie, Polonia, Ungaria, Cehoslovacia etc.². Din această perspectivă, credem că o analiză a contribuțiilor care ar fi urmat să fie prezentate la București ne poate oferi o imagine de ansamblu asupra preocupărilor sociologice europene la sfârșitul anilor '30, acestea constituind un important material de studiu, util pentru reconstituirea istoriei domeniului la acel moment, dar și pentru relațiile României cu celelalte țări în plan științific și cultural.

O privire sumară asupra potențialilor participanți și a programului congresului indică faptul că reuniunea se anunța a fi de o valoare științifică incontestabilă, cu nimic mai prejos decât evenimentele similare anterioare, dacă ar fi să o comparăm cu întâlnirea ce avusese loc la Paris, în 1937. Pentru Congresul de la București și-au trimis materialele intelectuali din mai toată lumea, savanți care prin opera lor și-au pus amprenta asupra domeniului pe care îl reprezentau. Nu întâmplător, volumul al doilea este deschis de articolul lui Marc Bloch, *Types de structure sociale dans la vie rurale française*³, multă vreme rămas evasinecunoscut⁴.

Dincolo însă de calitatea contribuțiilor, acestea relevă deopotrivă aspecte referitoare la contextul politic din acel moment și mai ales la modul în care o anumită ideologie putea influența producția academică. Din acest punct de vedere, probabil cele mai interesante lucrări ale conferinței au fost cele venite dinspre spațiile germane și italiene, în contextul în care în aceste țări existau deja de ani buni regimuri totalitare

¹ Vezi Zoltán Rostás, *L'histoire d'un congrès qui n'a pas eu lieu: le XIVe Congrès international de sociologie (Bucarest, 1939)*, în „Les Études Sociales”, 2011, no. 1–2 (153–154), p. 195–212.

² *Travaux du XIVe Congrès International de Sociologie, Communications*, 5 volume: *Serie A-D*, Bucarest, Institut International de Sociologie, 1939–1940 (inițial, D. Gusti proiectase mai multe tomuri, A–H, ce ar fi acoperit toate temele congresului).

³ Marc Bloch, *Types de structure sociale dans la vie rurale française*, în *Travaux du XIVe Congrès International de Sociologie, Communications*, Serie B – Le Village, vol. 1, București, Institut International de Sociologie, 1939, p. 1–7.

⁴ Vezi în acest sens Peter Schöttler, *Marc Bloch et le XIVe Congrès international de sociologie, Bucarest, août 1939*, în „Genèses”, XX, 1995, p. 143–154.

de extremă dreaptă, care promovau antisemitismul, rasismul, antiintellectualismul și care aveau tendința de a se folosi de știință ca de o modalitate de transmitere a obsesiilor ideologice ale regimului politic respectiv.

Studiul de față își propune să contribuie la o mai bună înțelegere a caracteristicilor sociologiei în Germania nazistă, precum și la o radiografiere a relațiilor româno-germane pe tărâm sociologic în perioada vizată, prin cercetarea preconizatei prezențe a delegației celui de-al Treilea Reich la acest congres – sociologii invitați și cei care în final au acceptat (sau li s-a permis) să participe, poziția lor în sociologia germană, dar și în aparatul instituțional nazist – și prin realizarea unei analize de conținut a textelor trimise la București de către acești specialiști. Astfel, încercăm să surprindem în ce măsură articolele lor conțin informații și considerații strict academice, ca urmare a unei cercetări solide, sau tratează tematici mai degrabă politice sau cu încărcătură ideologică.

SOCIOLOGIA GERMANĂ ÎN PERIOADA NAZISTĂ

Caracteristicile sociologiei din Germania nazistă sunt greu de stabilit în termeni preciși, din cauza complexității domeniului, dar și a interesului inegal acordat acestuia de către liderii politici. Deși a fost un sistem totalitar în care atât știința, cât și educația au fost complet subordonate interesului statului și ideologiei acestuia, cel de-al Treilea Reich nu și-a pus atât de puternic amprenta asupra sociologiei, așa cum a făcut-o cu alte științe sociale sau umaniste, poate și pentru că domeniul era apreciat ca un produs „evreiesc”⁵. Așa se explică faptul că, deși istoriografia germană abundă în lucrări referitoare la istorie, literatură, educație, medicină sau arte în perioada nazistă, bibliografia privind destinul sociologiei în aceeași perioadă este relativ redusă. Chiar și atunci când este abordată o atare tematică, subiectul în sine este evitat, discutându-se mai mult despre sociologia germană din exil⁶ sau oferindu-se o perspectivă sociologică – din prezent – asupra caracteristicilor regimului lui Hitler și asupra ideologiei naziste⁷. De aceea ne-am folosit în acest articol mai degrabă de textele sociologice din epocă sau de studii realizate imediat după război, în care abordarea este mai analitică și oarecum cantitativă, materialul fiind prezentat în mod brut, cu o mai mică încărcătură etică, în comparație cu analizele ulterioare⁸.

⁵ Dirk Kaesler, *La sociologie: une secte juive? Le judaïsme comme milieu d'émergence de la sociologie allemande*, în vol. *Références juives et identités scientifiques en Allemagne*, Paris, Presses Universitaires de France, 2002, p. 95–110.

⁶ De pildă: Sven Papcke, Marie-Claude Auger, *L'exil allemand et la sociologie: 1933 et 1945*, în „Genèses”, XXVI, 1997, p. 143–153.

⁷ Uta Gerhardt, *Soziologie im zwanzigsten Jahrhundert. Studien zu ihrer Geschichte in Deutschland*, Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 2009, p. 81–178.

⁸ Vezi, bunăoară, Don J. Hager, *German Sociology under Hitler, 1933–1941*, în „Social Forces”, vol. 28, no. 1, octombrie 1949, p. 6–19.

Desigur că, la nivel instituțional, sociologia a trecut în Germania, începând cu anul 1933, prin aceleași etape ca restul disciplinelor de cercetare: profesorii de sociologie evrei sau cu alte opțiuni politice decât cele agreate de regim au fost epurați prin intermediul așa-numitei Legi a Funcționarilor⁹; au fost desființate catedre de sociologie sau chiar institute – spre exemplu, Institutul de Cercetări Sociale de la Frankfurt –, iar lucrările unor sociologi germani au fost interzise – precum cele ale lui Theodor Adorno, Max Horkheimer sau Herbert Marcuse.

În plus, publicațiile din domeniu par a favoriza, cel puțin la nivel cantitativ, interesele regimului. Astfel, predomină în sociologia germană din acea perioadă articolele și volumele de teorie socială, mai ales cele referitoare la sociologia politică, secundar regăsindu-se și abordări care țin de biologia socială (studii privind populația, studii de genetică, igienă rasială), etnologie, statistică, sociologie rurală, sociologie industrială sau educație. O analiză a acestor publicații indică în mod evident faptul că în cadrul acestora se regăsesc câteva motive recurente, dar coerente cu ideologia nazistă, și anume: antisemitismul, antiliberalismul, antimarxismul, rasismul, antiintelectualismul sau anticlericalismul¹⁰. În ciuda acestor mici „dovezi” care ar atesta faptul că sociologia ar fi fost influențată de obsesiile regimului lui Hitler, nu poate fi totuși conturat un model de sociologie germană nazistă (în sensul în care vorbim astăzi despre matematica sau fizica germană din acea perioadă). Sociologii rămași în cel de-al Treilea Reich și-au continuat în genere cercetările din perioada anterioară. Nu putem vorbi nici măcar despre existența unei atitudini consistente, oficiale, naziste față de sociologie, știință care a rămas mai degrabă ignorată în Germania acelor vremuri. De aici provine probabil și dificultatea de a analiza sociologia germană din această perioadă, în contextul în care caracteristicile acesteia ar fi dificil de distins de specificul acestei științe în epocile anterioare sau de conținutul cercetărilor de același tip din alte țări sau regiuni ale lumii.

PROFILUL SOCIOLOGILOR GERMANI

Un număr de 14 specialiști din Germania aceluși moment – care în 1939 anexase deja Austria – și-ar fi dorit să ia parte la evenimentul academic de la București și au trimis contribuțiile lor spre a fi publicate în lucrările congresului. Probabil cel mai important dintre ei este Hans Freyer, profesor la Universitatea din Leipzig – fondator al departamentului de sociologie –, președinte al Institutului de Sociologie și liderul incontestabil al cunoscutei „școli” sociologice de aici¹¹. Hans Freyer întreținea de câțiva ani legături academice cu specialiști din România –

⁹ „Gesetz zur Wiederherstellung des Berufsbeamtentums”, adoptată la 7 aprilie 1933.

¹⁰ Pentru o analiză a recurenței acestor motive în articolele sociologice germane din perioada vizată, a se vedea Don J. Hager, *art. cit.*

¹¹ Iring Fetscher, *Hans Freyer. Von der Soziologie als Kulturwissenschaft zum Angebot an den Faschismus*, în vol. *Intellektuelle im Bann des Nationalsozialismus*, hrsg. von Karl Corino, 1. Aufl., Hamburg, Hoffmann und Campe, 1980, p. 180–192.

și anume, cu membrii școlii gustiene. De altfel, Anton Golopenția își făcuse doctoratul cu acesta, pe marginea temei: „Informarea conducerii statului și sociologia tradițională”, iar Hans Freyer chiar recomandase ca Gusti să primească titlul de *doctor honoris causa* al universității lipsane în domeniul economiei politice¹².

În ceea ce privește atitudinea lui Freyer față de regimul instaurat în Germania în 1933, am putea spune că aceasta a fost duală: pe de o parte de oportunism și de azeziune interesată, pe de altă parte de rezistență pasivă. Dacă în 1933 a semnat așa-numitul „jurământ de loialitate al profesorilor germani față de Adolf Hitler și de statul național-socialist”, iar în același an a preluat poziția de președinte al Asociației Germane de Sociologie, înlocuindu-l pe Ferdinand Tönnies – unul dintre părinții asociației, care a fost înlăturat din funcție din cauza atitudinii sale ostile față de regim –, după preluarea președinției a încercat să mențină independența Asociației, refuzând organizarea de evenimente tocmai pentru ca acestea să nu servească intereselor de propagandă ale statului¹³.

O parte dintre ceilalți participanți germani la lucrările preconizateului congres au avut o atitudine mult mai servilă față de regim, mulți fiind înscrși în partidul nazist. Unul dintre aceștia a fost Werner Conze, asistent, în 1939, la Universitatea din Königsberg, devenit membru de partid și colaborator al Gestapo-ului¹⁴. Cercetările lui s-au axat în special pe studierea populației rurale din Polonia, el făcându-se astfel cu atât mai util propagandei regimului. O serie de articole ale lui Conze de la finalul anilor '30 sunt impregnate de un puternic antisemitism, o parte din cercetările lui din această perioadă ajungând la concluzia că popoarele „înapoiate”, „degenerate” – precum, considera el, cel polonez, dar nu numai – se află în această situație datorită prezenței evreiești.

Și Wilhelm Brepohl, promotor al așa-numitei „etnologii industriale”, a devenit membru al partidului în 1933, ajungând după izbucnirea războiului căpitan al unei trupe de propagandă naziste, iar din 1943 a servit drept etnolog oficial – cu funcție de maior – al statului german la Paris, cu atribuții în cadrul cercetărilor rasiale făcute în Franța ocupată.

Un alt universitar german apropiat de regimul lui Hitler, care urma să participe la conferința de la București, a fost Kleo Pleyer, preocupat de sociologia politică, care a căutat să justifice în lucrările lui războiul și violența naziștilor, militând pentru necesitatea exterminării evreilor¹⁵. Mai mult decât pentru studiile

¹² Anton Golopenția, *Rapsodia epistolară*, vol. III, 1917–1950, București, Editura Enciclopedică, 2012, p. 369, 374, 377.

¹³ Helmut Schelsky, *Rückblicke eines „Anti-Soziologen”*, Opladen, Westdeutscher Verlag, 1981, p. 23; M. Rainer Lepsius, „Die Entwicklung der Soziologie nach dem Zweiten Weltkrieg 1945–1967”, în Günter Lüschen (Hg.), *Deutsche Soziologie seit 1945*, KfZSS (Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie), Sonderheft 21, Opladen, Westdeutscher Verlag, 1979, p. 28–29.

¹⁴ Thomas Etzemüller, *Sozialgeschichte als politische Geschichte: Werner Conze und die Neuorientierung der westdeutschen Geschichtswissenschaft nach 1945*, München, Oldenbourg, 2009.

¹⁵ Kleo Pleyer, *Volk im Feld*, Hamburg, Hanseatische Verlagsanstalt, 1943 ș.a. Asupra lui, a se vedea Gerhard Oberkofler, *Ludwig Spiegel und Kleo Pleyer. Deutsche Misere in der Biografie zweier sudetendeutscher Intellektueller*, Innsbruck, Wien etc., Studien Verlag, 2012.

lui „științifice”, Pleyer rămâne cunoscut pentru cântecele și imnurile naziste pe care le-a compus și care surprind în cele 4–5 versuri esența ideologiei naziste: revoluție, antisemitism, antimarxism și respingerea oricărei opoziții¹⁶.

În momentul în care și-au trimis textele spre a fi publicate în lucrările congresului de la București, alți doi sociologi germani erau membri ai partidului nazist: Johann Wilhelm Mannhardt – care în acel moment lucra la Universitatea din Breslau/Wroclaw, în Polonia, devenind mai târziu profesor al Universității din Marburg – și Karl Heinz Pfeffer, profesor al Universității din Leipzig. Primul, deopotrivă politolog, a împărtășit cu ideologia nazistă preocuparea pentru „spiritul politic al națiunii”, precum și interesul deosebit pentru germanii din afară, continuându-și cercetările în acest sens și după război¹⁷. Al doilea a fost mai degrabă un oportunist: dacă în prima parte a carierei a făcut cercetări referitoare exclusiv la societățile coloniale britanice, de la mijlocul anilor '30 și-a suplimentat aria de interes cu tematici antisemite¹⁸ sau referitoare la școala sociologică nazistă¹⁹, motiv pentru care a și primit, în 1941, funcția de membru al comitetului de experți în cadrul Institutului pentru Studiarea Istoriei Noii Germanii (*Reichsinstitut für Geschichte des neuen Deutschland*).

Walter Hildebrandt, ce funcționa în 1939 ca asistent la Universitatea din Erlangen, și el contributor la lucrările conferinței care ar fi trebuit să aibă loc la București, a colaborat de asemenea cu regimul lui Hitler. Hildebrandt a fost unul dintre experții Biroului German pentru Planificare Teritorială (*Reichsstelle für Raumordnung*) în Sud-Estul Europei, iar activitatea lui din această poziție implica dezvoltarea unor strategii de organizare, colonizare și dominare a teritoriilor din Sud-Est, cucerite de germani²⁰.

Apropiat de ideologia regimului a fost deopotrivă sociologul și demograful Karl Valentin Müller, și asta încă înainte de venirea lui Hitler la putere. Müller era, într-un fel, omul timpului său, fiind interesat încă din anii '20 de o tematică care preocupa nu doar spațiul german, ci și cel britanic, american sau elvețian: igiena rasială²¹. Desigur că instaurarea regimului nazist în Germania nu a făcut decât să

¹⁶ Este, printre altele, creatorul imnului de luptă nazist (*Kampflied der Nationalsozialisten*).

¹⁷ Johann Wilhelm Mannhardt, *Hochschule, Deutschtum und Ausland*, Marburg, N. G. Elwert'sche Verlagbuchhandlung, 1927; Idem, *Südtirol: Ein Kampf um deutsche Volkheit*, Jena, Eugen Diederichs Verlag, 1928; Idem, *olk und Staat*, Stuttgart und Wien, Braumüller Verlag, 1973.

¹⁸ Karl Heinz Pfeffer, „Das Judentum in der Politik”, în *Handbuch der Judenfrage*, Leipzig, Hammer Verlag, 1935.

¹⁹ Idem, *Die deutsche Schule der Soziologie*, Leipzig, Quelle & Meyer, 1939.

²⁰ Wolfgang Benz, Hermann Graml, Hermann Weiß (hrsg.), *Enzyklopädie des Nationalsozialismus*, Stuttgart, Klett-Cotta Verlag, 1997, p. 600.

²¹ În 1927 a publicat lucrarea *Arbeiterbewegung und Bevölkerungsfrage* (Jena, K. Zwing Verlag), tributară rasismului, iar în 1929 articolul *Der Nordische Gedanke in der Arbeiterbewegung* (în „Die Sonne”, nr. 6, 1929, H. 9). Pentru mai multe despre igiena rasială în cel de-al Treilea Reich vezi Hans-Christian Harten, Uwe Neirich, Matthias Schwerendt, *Rassenhygiene als Erziehungsideologie des Dritten Reichs: Bio-bibliographisches Handbuch*, Berlin, Akademie Verlag, 2006.

amplifică credința lui Müller în superioritatea rasei nordice. În cartea sa din 1935²² acesta a preluat de la Walther Darré ideea de „nouă aristocrație din sânge și pământ” (*Neuadel aus Blut und Boden*), care, conform lui Müller, trebuia să fie reprezentată în Germania nazistă de „muncitorul nobil ca elită” (*Arbeiteradels als Elite*). Profesorul german a servit de minune, prin cercetările lui, interesele de propagandă ale regimului lui Adolf Hitler: în perioada 1941–1945 a fost profesor de rasism/eugenie/igienă rasială la Universitatea din Praga și, în aceeași perioadă, a realizat cercetări rasiste și antropologice asupra „moștenirii germane” din Cehia, ajungând la concluzia că populația regiunii ar trebui deznaționalizată²³.

Și în cazul sociologului austriac Günter Ipsen, prezent în lucrările proiectatului congres din 1939, poate fi sesizată o anumită afinitate cu ideologia promovată de național-socialiști. În acord cu preocupările generale din epocă, Ipsen se specializase în sociologie politică și sociologie rurală. Asemenea multor sociologi din spațiul german, manifesta și el un interes deosebit pentru Estul Europei. Nici naționalismul caracteristic epocii nu-i era străin lui Ipsen, acesta concentrându-se în lucrările lui pe „transformarea națională” (*Volkswerdung*) și promovând organizarea rurală tradițională bazată pe căsătorie, în cadrul comunității, precum și pe protejarea zestrei biologice. Putem astfel considera că Ipsen făcea sociologie într-un mod similar cu ceilalți colegi ai lui din spațiul german – dar nu numai. Probabil tot un soi de oportunism a determinat înregistrarea lui în partidul național-socialist, dar nu înainte de 1938, an în care regimul totalitar începe să devină mult mai acaparat de obsesiile sale ideologice, iar epurările din mediul academic și chiar arestările „neloialilor” încep să ia amploare. Ipsen a fost unul dintre sociologii activi în timpul regimului lui Hitler care au avut cel mai mult de suferit după război, pierzându-și catedra de la Universitatea din Viena și nemaieusind să-și găsească o poziție în mediul academic²⁴.

Ceea ce trebuie remarcat în cazul lui Günter Ipsen, în contextul congresului de la București, este faptul că a împărtășit cu Dimitrie Gusti pasiunea pentru cercetările de teren organizate cu studenții. Astfel, Ipsen a fost organizatorul excursiilor studențești în Austria rurală – la Boberhaus, în Silezia²⁵. De altfel, modelul gustian al cercetărilor de teren cu studenți a atras atenția germanilor: un articol din epocă al lui Georg Em. Marica cuprindea remarci pozitive privind cercetările realizate de echipele lui Gusti²⁶.

²² Karl Valentin Müller, *Der Aufstieg des Arbeiters durch Rasse und Meisterschaft*, München, J.F. Lehmann, 1935.

²³ Karl Valentin Müller, *Volksbiologische Beziehungen zwischen Tschechen und Deutschen*, în *Die Deutschen in Böhmen und Mähren. Ein historischer Rückblick*, Helmut Preidel (hrsg.), Gräffelfing/München, Gans Verlag, 1950, p. 291–303.

²⁴ Jerry Z. Muller, *The Other God that Failed: Hans Freyer and the Deradicalization of German Conservatism*, Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1987, p. 373.

²⁵ Centrul educațional de la Boberhaus, care a funcționat începând cu anul 1927, nu a fost pe placul autorităților naziste, care l-au desființat în 1937.

²⁶ Don J. Hager, *German Sociology under Hitler, 1933–1941*, în „Social Forces”, vol. 28, nr. 1, octombrie 1949, p. 16: „Gusti’s investigations reflect a considerable amount of methodological awareness and the research design is especially noteworthy”.

Printre autorii germani cu articole în lucrările congresului s-au numărat și sociologi cu o notorietate mai redusă în domeniu, în ciuda cercetărilor lor de calitate, ca: Max Rumpf, profesor în 1939 la Școala de Înalte Studii Comerciale de la Nürnberg și pasionat de folclor, sau Hans Lorenz Stoltenberg, fost student al lui Werner Sombart la Berlin și al lui Ferdinand Tönnies la Kiel, cu preocupări de psihologie socială și mai ales de limbaj²⁷. Un caz interesant este cel al lui Helmut Haufe, colaborator al Școlii Sociologice de la București²⁸, care realizase cercetări în România, deși contribuția lui din lucrările conferinței se referă la spațiul german. În plus, alți doi sociologi germani au contribuit la volumul publicat la București, Karl Schopke și Karl Seiler. Despre aceștia însă nu am reușit să aflăm mai nimic.

PARTICIPAREA GERMANĂ LA LUCRĂRILE CONGRESULUI – EVENIMENT ACADEMIC SAU INTERES POLITIC?

În contextul existenței în Germania a unui regim totalitar care inovase mai mult decât oricând înainte activitatea de propagandă și care avea pretenția să controleze fiecare aspect care ținea de viața cotidiană, dar și de imaginea țării în afară, se pune în mod firesc problema în ce măsură prezențele germane la congresul de la București erau instrumentate de partidul național-socialist sau de Ministerul Culturii sau al Propagandei din cel de-al Treilea Reich. Informații în acest sens nu am găsit, în ciuda cercetărilor făcute la Arhiva Politică a Ministerului de Externe German (fondul pentru cultură și cel referitor la București). Fie documentele respective s-au pierdut, fie – cel mai probabil – în acel moment Germania nazistă avea alte preocupări, pe care le considera mai importante decât atenta supraveghere a sociologilor care plănuiau să vorbească la București – cum ar fi pregătirile pentru război.

Poate așa se explică faptul că nu toți sociologii prezenți în volumul congresului erau agreați de regim, Max Rumpf sau Hans L. Stoltenberg, de pildă, neaflându-se în grațiile autorităților naziste. În plus, nici măcar cei menționați mai sus ca având afinități ideologice cu regimul și nici chiar cei deveniți membri de partid și funcționari în diverse organizații naziste nu erau tocmai vârful de lance al propagandei celui de-al Treilea Reich. Astfel, din cei 14 potențiali participanți germani, doar trei semnaseră, în noiembrie 1933, *Jurământul de loialitate al profesorilor germani față de Adolf Hitler și statul național-socialist*. Mai mult, în mod ciudat, cei trei care au aderat la acest act de susținere – Hans Freyer, Max Rumpf și Johann Mannhardt – nu s-au numărat printre sociologii cei mai servili regimului, enumerați mai sus!

²⁷ Hans Lorenz Stoltenberg, *Geschichte der deutschen Gruppwissenschaft (Soziologie) mit besonderer Beachtung ihres Wortschatzes*, Leipzig, Hans Buske Verlag, 1937.

²⁸ Cf. Ioan Mihăilescu, „Henri H. Stahl et l'école sociologique de Bucarest”, în „Romanian Journal of Sociology”, vol. 16, nr. 1–2, 2005, p. 137–144.

În plus, chiar și sociologii cunoscuți pentru lucrările lor rasiste și antisemite au fost mult mai reținuți în analizele lor trimise spre a fi publicate în lucrările congresului de la București. Căruia fapt îi datorăm acest lucru? Considerau germanii că nu este în interesul lor să prezinte aici prea vehement concepții rasiste și antisemite? Greu de crezut, având în vedere intensa propagandă nazistă din România, prin intermediul publicațiilor, al studenților români aflați în Germania, dar și prin mijlocirea tinerilor național-creștini sau legionari și prin intermediul membrilor minorității germane²⁹. Răspunsul cel mai plauzibil ar fi acela că universitarii germani își prezentau mai degrabă, la București rezultatele propriilor cercetări, fără a simți nevoia să împacheteze complet informația științifică în obsesiile ideologice specifice regimului hitlerist. Ne surprinde, citind contribuțiile, faptul că, uneori, analiza sociologică, bazată pe cercetări de teren sau pe statistici, pare una strict științifică, care ar fi putut fi produsă în orice alt context politic și ideologic, doar pentru ca la finalul studiilor să apară referințe la rasă sau la evrei, fără însă ca autorii respectivi să dezvolte prea mult această linie de argumentare.

Se fac deci referiri directe la statul german sau la partidul național-socialist? Sunt legitimate, în cadrul articolelor, politicile naziste? Sunt aduse în discuție aspecte istorice sau teoretice ale național-socialismului? Acestea sunt întrebările la care încercăm să răspundem în cele ce urmează.

Singura contribuție germană cu un conținut explicit antisemit este cea a lui Kleo Pleyer, *Die Kapitalistische Wirtschaft im Dorf (Economia capitalistă la sat)*³⁰. Pornind din start cu un discurs anticapitalist, este clar că Pleyer nu militează în lucrarea lui doar împotriva capitalismului în sine, ci în mod special împotriva capitalismului rural, pe care îl vede ca pe o chestiune strict evreiască, menită să amenințe specificul național german, care – consideră sociologul – se regăsește în forma lui cea mai autentică la sat. Astfel, problema capitalismului rural ar ascunde de fapt o altă problemă, mult mai stringentă, cea a evreimii rurale – mai ales a evreilor comercianți sau cămătari –, care ar încerca, prin impunerea acestui sistem economic, să îi nimicească pe țăranii germani – și pe cei europeni, în general – nu doar din punct de vedere economic și social, ci și spiritual. Pleyer este unul dintre puținii germani prezenți în lucrările conferinței care fac referiri directe la regimul nazist, în fapt apologia politicilor naziste față de țăranime. În opinia lui, Germania lui Hitler ar fi singura guvernare care a asigurat țăranului german „bucata lui de pământ și bucata lui de pâine” prin „excluderea” evreilor.

Deși articolul lui Werner Conze, *Die Ländliche Übervölkerung in Polen (Suprapopularea rurală în Polonia)*³¹ – care privește fenomenul ca pe un simbol al

²⁹ Vezi, de pildă, Mihai A. Panu, *Filii și mecanisme de propagandă nazistă în Banat, 1933–1945*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2014.

³⁰ Kleo Pleyer, *Die Kapitalistische Wirtschaft im Dorf*, în *Travaux du XIVe Congrès International de Sociologie, Communications*, Serie B – Le Village, vol. 1, București, Institut International de Sociologie, 1939, p. 59–72.

³¹ Werner Conze, *Die Ländliche Übervölkerung in Polen*, în *Ibidem*, p. 40–48.

„degenerării”, care atrage după sine necesitatea creării unui „spațiu vital” (*Lebensraum*) – nu se referă în mod explicit la evrei, concluzia acestuia este îndreptată tot împotriva acestora. Astfel, Conze face o analiză a vieții rurale din Polonia, propunând ca soluție pentru îmbunătățirea situației populației din satele poloneze intensificarea economiei, industrializarea, „curățarea” acestora de evrei, precum și specializarea tinerilor țărani polonezi în comerț și manufactură (cu alte cuvinte, înlocuirea evreilor din lumea rurală poloneză).

Majoritatea contribuțiilor germane analizate în acest articol pornesc de la paradigma sociologică a lui Ferdinand Tönnies, dezvoltată în jurul conceptelor de comunitate (*Gemeinschaft*) și societate (*Gesellschaft*). Deși această problematică sociologică germană avea deja în acel moment o îndelungată tradiție – lucrarea de căpătâi a lui Tönnies, în acest sens, fiind publicată în 1887³² –, iar Ferdinand Tönnies era foarte departe de a fi în grațiile regimului nazist, fiind un oponent fățiș al acestuia, teoria lui va continua să stea la baza sociologiei politice germane și în perioada celui de-al Treilea Reich, fiind însă reinterpretată după 1933 într-o altă cheie, naționalistă și etatistă.

Aici s-ar încadra și contribuția lui Karl Heinz Pfeffer, *Begriff und Wirklichkeit der Gemeinschaft (Conceptul și realitatea comunității)*³³. Pornind de la paradigma deja menționată, comunitate-societate, în care comunitatea reprezintă „viață reală și organică”, iar societatea, o „dezvoltare conceptuală și tehnică”, Pfeffer propune o a treia formă, cea de comunitate națională (*Volksgemeinschaft*), concept care, deși nu a fost inventat de naziști, a fost instrumentalizat de aceștia, fiind astfel compromis. În concepția lui Pfeffer, organizarea societății germane sub forma comunității naționale ar reprezenta o treaptă superioară în raport cu organizarea statală clasică. Articolul este de fapt o apologie a regimului nazist – fiind aclamat etatismul, totalitarismul și principiul *Führer*-ului; de aceea, nu vom reproduce aici argumentele autorului, care au la bază aceleași clasice stereotipii și motive folosite în general de propaganda nazistă, dar îmbrăcate în haina conceptelor sociologice și a analizei „științifice”. Nu lipsesc, prin urmare, nici reflecțiile anticomuniste, nici referințele de natură rasistă. Mai ales comunismul este considerat dăunător pentru orice formă de organizare socială, pentru că ar duce atât la „anularea societății și a civilizației”, cât și la „disoluția tuturor legăturilor” din cadrul comunității, nefiind capabil să transforme un popor, ci doar să îl distrugă.

Conotații anticomuniste întâlnim și în articolul sociologului Wilhelm Brepohl, *Industriegrossstadt und Arbeiterschaft (Metropola industrială și muncitorimea)*³⁴, deși nu aceasta este în sine miza cercetării lui. În încercarea de a caracteriza un nou model urban, care ar deține caracteristicile unui „oraș mare”, structură complexă și

³² Ferdinand Tönnies, *Gemeinschaft und Gesellschaft*, Leipzig, Fues's Verlag, 1887.

³³ Karl Heinz Pfeffer, *Begriff und Wirklichkeit der Gemeinschaft*, în *Travaux du XIVe Congres*, Serie A – Les Unités Sociales, vol. 1, București, Institut International de Sociologie, 1940, p. 49–58.

³⁴ Wilhelm Brepohl, *Industriegrossstadt und Arbeiterschaft*, în *Travaux du XIVe Congres*, Serie C – La Ville, vol. 1, București, Institut International de Sociologie, 1939, p. 74–83.

cu istorie, dar ar funcționa în același timp ca centru industrial și economic, Brepohl aduce în prim-plan imaginea muncitorului german, onest, inteligent și sănătos, membru de seamă al națiunii germane. Desigur că, în opinia sociologului german, muncitorimea germană ar putea fi caracterizată oricum, numai drept „proletariat” nu!

Asemenea majorității contribuțiilor germane, articolul semnat de Günter Ipsen se referă tot la *Agrarische Bevölkerung (Populația agrară)*³⁵, privită drept un etalon, și se revendică tot de la paradigma lui Ferdinand Tönnies, menționată mai sus. Ipsen a fost și el omul vremurilor sale, aderând la acea *sociologie a poporului (Volkssociologie)* specifică Germaniei anilor '30-'40. Contribuția de la București reprezintă doar un fragment din cercetările lui asupra populației țărănești „preindustriale”, asupra organizării ei familiale și a regulilor de căsătorie din comunitățile rurale, cercetări pe care le avea deja încropite de la începutul anilor '30 și pe care le va continua încă mulți ani după aceea³⁶. În multe dintre aceste lucrări, Ipsen argumentează existența, în comunitățile rurale tradiționale din vestul și centrul Europei, a unei stabilități determinate de echilibrul dintre procesul de căsătorie/reproducere (*Gattungsvorgang*) și spațiul vital (*Lebensraum*). Desigur că acest tip de cercetare se potrivea cu ideologia rasistă a celui de-al Treilea Reich, cu toate că în prezentarea de la București cercetarea este una relativ analitică. Nu lipsesc totuși câteva referințe de ordin rasist, semn că Ipsen preluase acest tip de abordare ideologizată. Rămân de asemenea problematici cei doi termeni folosiți: *Lebensraum* – asupra căruia nu mai merită insistat – și *Gattungsvorgang* – asociat astăzi cu sociologia nazistă, dar, în fapt, un termen specific lui Günter Ipsen. Sociologul german făcea și câteva referiri critice la modelul politic liberal – la „*Lebensraum*-ul liberal”, cum îl numește Ipsen – care, prin prisma modului în care a organizat și reformat populația rurală germană, nu face viabilă – consideră autorul – decât o familie restrânsă, alcătuită din doi părinți și un număr de doar doi copii, un fiu și o fiică.

Interesul lui Ipsen pentru spațiul Est-European și mai ales pentru cel românesc – fapt confirmat și de relațiile academice destul de intense pe care le-a cultivat cu Dimitrie Gusti și cu tinerii lui colaboratori – este vizibil și în cadrul contribuției trimise la București. În discursul lui, destul de ideologizat, dar consecvent cu preocupările din epocă, nu doar din spațiul german, ci și de aiurea, privind rata natalității și necesitatea „creșterii corpului poporului”, Ipsen realiza o comparație între cadrele natalității la populația rurală germană față de cea românească, concluzia lui fiind că, în vreme ce țaranii români au o rată a natalității mai mare, și mortalitatea infantilă este de asemenea mult mai ridicată, ceea ce face ca sporul natural al populației rurale din ambele țări să fie similar, de circa 22–24%.

³⁵ Günter Ipsen, *Agrarische Bevölkerung*, în *Travaux du XIVe Congres*, Serie B – Le Village, vol. 1, București, Institut International de Sociologie, 1939, p. 8–22.

³⁶ Idem, *Bevölkerung I*, în *Handwörterbuch des Grenz- und Auslandsdeutschtums*, Breslau, 1933, p. 425–463; Idem, *Agrarische Bevölkerung*, în „Archiv für Bevölkerungswissenschaft und Bevölkerungspolitik”, nr. 11, 1943, p. 209–220.

O parte din contribuțiile trimise de savanții germani la București nu prezintă semne vădite ale influenței naziste. Întâlnim cel mult o ancorare în „național” – specifică, de altfel, perioadei și regăsită în toate culturile europene de la acea vreme – și utilizarea unei terminologii care astăzi ar putea părea problematică, dar care constituia limbajul de specialitate din epocă, neexistând încă la acel moment conștiința compromiterii acelor concepte folosite în mod regulat de propaganda nazistă. Astfel, spre exemplu, Karl Valentin Müller, în *Stadt und Land, zwei sozial-anthropologische Auslese-Kreise? (Sat și oraș, două cercuri de selecție social-antropologice?)*³⁷, face referire la politica demografică germană – atât de dragă naziștilor. În plus, autorul utilizează pe alocuri conceptul de rasă – concept destul de familiar, încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, cercetărilor întreprinse nu doar în spațiul german, ci și în întreaga Europă, ca și, în mod special, în America de Nord. Cu toate acestea, textul nu poate fi nici pe departe considerat unul de sorginte rasistă, rasa fiind menționată doar ca o altă variabilă în cadrul societății – pe lângă statutul social sau mediul de locuire –, argumentația ulterioară a articolului nemaifăcând referire la această variabilă. Miza textului lui Müller este de a idealiza modelul țaranului și de a milita pentru păstrarea caracteristicilor acestuia, chiar și odată cu urbanizarea populației. Max Rumpf, de asemenea: raportându-se, în *Dorfgemeinschaft gedeiht am Grossstadtrande (Comunitatea rurală dezvoltată la periferia metropolei)*³⁸, tot la modelul de comunitate-societate al lui Ferdinand Tönnies, creează o imagine antagonică a satului și orașului. Satul reprezintă pentru Rumpf o structură organică, aflată în comuniune cu țara (*Heimat*) și cu pământul (*Boden*), în care populația, organizată în comunitate, dezvoltă relații sănătoase în cadrul unor grupuri mai mici; orașul pe de altă parte, organizat ca societate, este simbolul unei vieți întunecate, dezorganizate și artificiale. Desigur că și în articolul lui Rumpf terminologia folosită este una coerentă cu limbajul din epocă – *Volksleben, Volksgemeinschaft* –, o terminologie de tip naționalist care reprezenta totuși o uzanță în orice discurs german al primei jumătăți a secolului XX. Se întrevede însă o ușoară critică adusă regimului nazist, prin faptul că Rumpf asociază mediul urban – cel considerat lipsit de viață, materialist, artificial – cu „revoluția național-socialistă” din Germania. De asemenea, miza articolului este de a propune, pentru zonele industrializate, un model de organizare intermediar între sat și oraș – *satul mixt (Mischdorf)*, în care populația urbană să presteze activități industriale, dar în cadrul unei industrii descentralizate, păstrându-și totodată modul de viață natural și sănătos, specific satului și imposibil de menținut în cartierele de masă din orașele mari.

³⁷ Karl Valentin Müller, *Stadt und Land, zwei sozial-anthropologische Auslese-Kreise?* în *Travaux du XIVe Congrès*, Serie D – Le Village et la Ville, vol. 1, București, Institut International de Sociologie, 1939, p. 81–83.

³⁸ Max Rumpf, *Dorfgemeinschaft gedeiht am Grossstadtrande* în *Travaux du XIVe Congrès*, Serie B – Le Village, vol. 1, București, Institut International de Sociologie, 1939, p. 49–58.

Una dintre cele mai consistente – și teoretice – contribuții germane la lucrările congresului de la București este cea a sociologului Hans Freyer³⁹. Raportându-se la teoria autorității a lui Max Weber, Freyer analizează toate tipurile de autoritate identificate de acesta din urmă – legală, tradițională și carismatică –, încercând în acest fel o legitimare a autorității și a etatismului și aducând o critică anarhiștilor sau utopiștilor care resping această formă de organizare. În acest context, urmând principiul hegelian al „oamenilor mari”, sociologul german accentuează importanța liderului (*Führer*) în stat. Astfel, considera Freyer, „conducătorii amplifică puterea voinței lor conducătoare prin acumularea de putere a voinței de la cei conduși” (de exemplu, prin puterea lor de muncă sau ca forță militară). Din punctul lui de vedere, doar așa se poate înfăptui un stat cu „realizări istorice”. Cercetarea lui Freyer se vrea astfel a fi o legitimare a etatismului, iar din analiza sa nu lipsesc concepte specifice epocii, precum „voință”, „realizări istorice”, „revoluție”, „imperiu”, „sensul revoluției” sau „sensul autorității”. Este totuși demn de remarcat faptul că Freyer nu oferă în analiza sa niciun caz concret de autoritate legitimă și nici nu face referire directă la Germania – deși se pot sesiza afinități între tipul de autoritate promovat de Freyer și cel specific Germaniei naziste.

Studiul lui Karl Schopke, *Psychologische Grunde der Landflucht im Deutschen Reich (Motive psihologice ale depopulării zonelor rurale în Reich-ul german)*⁴⁰, reprezintă o cercetare temeinică, care frapează prin faptul că depășește abordarea teoretică regăsită la cea mai mare parte a contribuțiilor din lucrările conferinței, utilizând o metodologie empirică bazată pe activitatea de mai mulți ani a autorului în cadrul unor instituții de gestionare și organizare a muncii⁴¹. Schopke menționează trei motive principale ale migrației dinspre sat către oraș: mirajul banilor; iluzia că la oraș numărul orelor de muncă este mai redus, iar libertatea personală mai mare și concepția greșită conform căreia oportunitățile de avansare sunt mai reduse la sat decât la oraș. Ceea ce surprinde este una dintre soluțiile pe care sociologul le găsește pentru împiedicarea acestui fenomen: extinderea spațiului vital german (dar nu în Europa, ci în fostul imperiu colonial german: „este esențială o *extindere a spațiului rural-agricol în afara frontierelor actuale ale statului german* (subl. ns.), fiind vorba în primul rând de recuperarea coloniilor germane”⁴²).

Tot la migrația către oraș se referă și contribuția lui Karl Seiler, *Landflucht und Verstädterung (Exodul rural și urbanizarea)*⁴³. Făcând o analiză a fenomenului de-a lungul istoriei, din Antichitate până în secolul XX, Seiler ajungea la concluzia că depopularea satelor și aglomerarea urbană, deși inițial un simbol al evoluției,

³⁹ Hans Freyer, *Beiträge zur Theorie der Herrschaft*, în *Travaux du XIVe Congres*, Serie A – Les Unités Sociales, vol. 1, București, Institut International de Sociologie, 1940, p. 39–48.

⁴⁰ Karl Schopke, *Psychologische Grunde der Landflucht im Deutschen Reich*, în *Travaux du XIVe Congres*, Serie D – Le Village et la Ville, vol. 1, București, Institut International de Sociologie, 1939, p. 114–124.

⁴¹ *Ibidem*, p. 117.

⁴² *Ibidem*, p. 124.

⁴³ Karl Seiler, *Landflucht und Verstädterung*, în *Ibidem*, p. 125–138.

au dus mereu la extincția popoarelor și a culturii acestora. Pesimist, sociologul considera, din această perspectivă, că civilizația europeană ar fi în pericol – fiind vorba, desigur, despre „întreaga rasă a oamenilor albi”, despre „popoarele albe”. De altfel, se regăsesc în articolul lui Seiler atât considerații rasiste, cât și o apologie făcută regimului nazist, care ar lua măsuri pentru limitarea acestei migrații, dar nu din motive religioase, morale sau demografice, ci din rațiuni... de igienă rasială! Este totuși interesant faptul că partea cea mai consistentă din articolul lui Seiler este dedicată unui studiu de caz privind migrarea dinspre sat către oraș în regiunea germană Franken, iar în cadrul acestei analize riguroase, referințele care țin de ideologia nazistă lipsesc. Ele sunt menționate însă la începutul contribuției, iar apoi sunt mult accentuate în ultimele pagini, în care sunt enumerate urmările negative, din punct de vedere rasial, ale acestui fenomen. Cum se poate explica acest lucru? Era Seiler determinat să ofere argumente de ordin rasial pentru aceste fluctuații demografice dăunătoare sau sociologul și-a „îmbrăcat” articolul în aceste referințe la rasă pentru că ele constituiau o normă științifică a epocii sau pentru că anticipa faptul că cercetarea trimisă la București va trece mai întâi prin mâinile unor autorități naziste? Acest lucru ar fi greu, dacă nu imposibil, de stabilit.

Alte trei articole ale participanților germani analizează caracteristici ale anumitor comunități rurale. Walter Hildebrandt – asistent și colaborator al lui Karl Seiler – realizează o analiză socio-istorică a tipului de sat industrial german din zona de deal/munte, din care lipsește orice referință politică sau ideologică directă⁴⁴; Johann Mannhardt scrie despre *Țărâtimea germană din America de Sud*⁴⁵, în concordanță cu interesul mai pronunțat al Germaniei în America de Sud, alături de Sud-Estul Europei⁴⁶; tot o analiză socio-istorică, cu numeroase date statistice, realizează și Helmut Haufe în articolul lui, de data asta despre *Districtul prusac*⁴⁷, districtul fiind considerat o formă de organizare intermediară între „stat” și „comunitate”. Haufe, preocupat în cercetările sale de spațiul Est-European – și, implicit, și de cazul românesc – prezintă, către finalul contribuției, districtul prusac drept un model pentru organizarea comunităților din estul Europei. Surprinzător este faptul că sociologul ridică problema situației evreilor din această regiune – menționând aici în mod special și Moldova –, care ar avea o situație economică avantajoasă față de restul populației, vorbind despre necesitatea implementării unor politici demografice și rasiale în această regiune, fără a fi însă specific și fără a aprofunda acest subiect.

Lucrarea lui Hans L. Stoltenberg, *Der Stufenbau der Verhältnisse/Ierarhia relațiilor*⁴⁸, foarte analitică și abstractă, nu poate fi încadrată în nicio categorie

⁴⁴ Walter Hildebrandt, *Das Industriedorf im Mittelgebirge*, în *Travaux du XIVe Congres*, Serie B – Le Village, vol. 1, București, Institut International de Sociologie, 1939, p. 73–86.

⁴⁵ Johann Mannhardt, *Deutsches Bauerntum in Südamerika*, în *Ibidem*, p. 101–109.

⁴⁶ Conform „Planului Nou” adoptat de ministrul german al economiei în septembrie 1934.

⁴⁷ Helmut Haufe, *Der Preussische Landkreis*, în *Travaux du XIVe Congres*, Serie D – Le Village et la Ville, vol. 1, București, Institut International de Sociologie, 1939, p. 65–80.

⁴⁸ Hans L. Stoltenberg, *Der Stufenbau der Verhältnisse*, în *Travaux du XIVe*, Serie A – Les Unités Sociales, vol. 1, București, Institut International de Sociologie, 1940, p. 29–38.

prezentă între cele de mai sus, publicațiile lui Stoltenberg fiind considerate, în general, aparte.

CÂTEVA CONCLUZII

Majoritatea contribuțiilor germane din volumele congresului constituie analize istorico-filosofice privind societatea germană sau europeană în ansamblul ei. Puține dintre ele se bazează pe date empirice și puține fac o analiză complexă a unui anumit tip de habitat sau de sistem social – precum Walter Hildebrandt, în articolul său despre satul industrial. Nu este foarte clar nici în ce măsură s-ar baza unele dintre articole pe cercetări de teren (lucrările nu cuprind aparat bibliografic).

Cert este că o mare parte din lucrări sunt de sociologie politică, analizând mai multe tipuri de societăți – rurale, urbane, tradiționale, industrializate etc. – ceea ce nu este de mirare, având în vedere faptul că temele specifice ale conferinței din 1939 erau reprezentate de *sat, oraș, unități sociale*.

Demn de remarcat este de asemenea faptul că majoritatea analizelor se raportează la modelul de comunitate-societate dezvoltat de Ferdinand Tönnies cu jumătate de secol mai devreme – mai ales în cazul lui Ipsen, Conze, Rumpf – și că, alături de Hans Freyer, sunt prezenți în cadrul lucrărilor conferinței sociologi din cercul acestuia – colaboratori, ca Ipsen și Pfeffer – sau foști doctoranzi, precum Hildebrandt ori Müller.

Așadar, au fost contribuțiile sociologilor germani, din volumele preconizatei conferințe de la București, reprezentative pentru sociologia celui de-al Treilea Reich? Serveau ele intereselor de propagandă ale regimului nazist? Și în ce mod pot fi ele încadrate în paradigma sociologică generală a epocii?

În cadrul sociologiei de factură nazistă, paradigma de bază o reprezenta *etatismul*, societății fiindu-i atribuită o importanță mult mai restrânsă. Această paradigmă nu se aplică neapărat articolelor trimise la București. Cu excepția contribuției lui Hans Freyer, care face apologia etatismului, celelalte au tendința de a idealiza comunitatea – rurală, de regulă – sau, desigur, în mod coerent cu ideologia epocii, comunitatea națională.

În ceea ce privește aspectele care țin de sociologia economică, contribuțiile germane, iarăși, nu se suprapun tiparului de sociologie nazistă. Ideea de intervenție și de control al statului în problemele economice apare doar răzleț, fără a reprezenta tema în sine a niciunui articol, fiind prezentă în schimb abordarea care ține de *welfare* – în principiu, străină de punctul de vedere al ideologiei naziste. Faptul se remarcă mai ales în acele contribuții care idealizează lumea rurală, o preocupare importantă fiind cea de asigurare a *welfare*-ului – în special în cazul țăranimii sau al populației proaspăt urbanizate. Apar însă în mod constant în articolele sociologilor germani critici dure la adresa liberalismului sau a sistemului economic marxist.

Articole care să țină strict de biologia socială, tematică atât de privilegiată în cel de-al Treilea Reich, nu există – în afara aceluia foarte abstract al lui Stoltenberg, deja menționat. Nu lipsesc însă referințele, uneori destul de consistente, la subiecte precum nivelul de reproducere și sporul natural, ratele nașterilor și ale mortalității, în raport, desigur, cu un necesar *Lebensraum* – ceea ce, iarăși, poate fi interpretat ca un element care ținea de așa-numita „sociologie nazistă”, dar, poate, reprezenta, în același timp, o emanație a preocupărilor privind natalitatea din epocă, prezente în toate țările europene.

Rasismul este ceva mai sesizabil în aceste contribuții germane, fără însă a se desprinde vreo paradigmă mai comprehensivă în acest sens. Este din nou vorba de referințe rasiste care îmbracă studiile despre comunitate sau societate, fără a se construi linii de argumentare în acest sens. În schimb, cercetările cu privire la cultură sau care să trateze aspecte educaționale lipsesc cu desăvârșire.

*

Așadar, reprezintă articolele analizate mai sus o oglindă a sociologiei germane din perioada nazistă? Greu de spus. Desigur că influențele ideologice sunt de cele mai multe ori ușor sesizabile, dar, în mod contrar, și extrem de rar manifestate fațăș (antisemismul apare distinct într-un singur articol, spre exemplu). De asemenea, sunt foarte greu de desprins acele caracteristici ale cercetărilor sociologice (care ar putea fi interpretate ca tributare ideologiei naziste⁴⁹) de emulațiile științifice specifice epocii, de factură „patriotică”, dacă nu naționalistă.

⁴⁹ Desigur, nu ne referim aici la componentele rasiste sau antisemite ale cercetărilor, care nu mai lasă loc de interpretări.